

PROBLEMATICKÉ ASPEKTY ZÁKLADNÍCH ZÁSAD TRESTNÍHO ŘÍZENÍ V NÁVRHU REKODIFIKACE TRESTNÍHO PROCESU¹

TOMÁŠ GRÍVNA

Abstract: **Problematic Aspects of the Basic Principles of Criminal Procedure in the Draft Recodification of Criminal Procedure**

The paper discusses the basic principles of criminal procedure as set out in the draft of the new Criminal Procedure Code. The author also presents the work of the recodification commission on these principles. He mentions the problems connected with their expression in the text of the code and their systematic arrangement. Two principles are examined in detail. Concerning the principle of legality, he considers the discretionary powers of the prosecutor and the method of controlling compliance with it. With regard to the principle of substantive truth, he discusses the extent to which this principle is eroded by institutions adopted from other legal systems.

Keywords: basic principles of criminal procedure; draft of the new Criminal Procedure Code; criminal procedure

Klíčová slova: základní zásady trestního řízení; návrh nového trestního řádu; trestní řízení

DOI: 10.14712/23366478.2023.24

1. ÚVODEM

Základní zásady trestního řízení, popř. trestního práva procesního² byly v literatuře zpracovávány opakovaně.³ O významu základních zásad trestního řízení

¹ Tento článek je výstupem z projektu Cooperatio – vědní oblast Law, který je řešen na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

² K rozdílu základních zásad trestního práva procesního a základních zásad trestního řízení srov. např. KRA-TOCHVÍL, V. Základní zásady trestního řízení / trestního práva procesního v česko-rakousko-polsko-evropském srovnání. In: GRÍVNA, T. – VANDUCHOVÁ, M. (eds.). *Rekodifikace trestního práva procesního: aktuální problémy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008, s. 66–72.

³ Komplexně a pečlivě zpracováno např. v díle MULÁK, J. *Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2019. Dále srov. zejm. CÍSAŘOVÁ, D. Několik poznámek ke koncepci základních zásad v návrhu nového trestního řádu. In: HRUŠÁKOVÁ, M. (ed.). *Pocita Petru Hlavsovi: sborník příspěvků z konference*. Olomouc: Univerzita Palackého, Právnická fakulta, 2009, s. 55–59; CÍSAŘOVÁ, D. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. *Socialistická zákonnost*. 1983, roč. 31, č. 9, s. 540 a násl.; COUFAL, P. Problémy spojené s případným užitím zásady opportunity v rekodifikovaném českém trestním procesu. *Trestní právo*. 1998, roč. 3, č. 5, s. 5 a násl.; ELIAS, E. – SKALOŠ, M. Vybrané aspekty základních zásad trestného konania v historicko-právnem kontexte na Slovensku

není pochyb ani v odborné literatuře, ani v aplikační praxi. Jejich význam pro novou kodifikaci je klíčový. Prvořadým úkolem zpracovatele nového trestního řádu je proto stanovit si zásady, na kterých bude celý trestní proces vybudován, a následně je promítat do paragrafového znění. Nejde o úlohu snadnou. Zásady totiž mohou být navzájem v dialektickém vztahu. Mohou být navzájem rozporné (např. zásada oficiality a dispozitivnosti, zásada legality a oportunity, zásada materiální pravdy a formální pravdy). Mohou se v rozdílných procesních situacích či procesních fázích uplatnit odlišnou měrou (např. zásada veřejnosti, zásada vyhledávací).

Cílem příspěvku je analyzovat navrhované paragrafové znění nového trestního řádu z pohledu základních zásad, na kterých má být procesní kodex postaven, a zhodnotit, nakolik jsou tyto zásady konzistentní s ohledem na jednotlivé instituty a fáze trestního řízení. Při zpracování byla použita kvalitativní metoda, bylo postupováno cestou deskripce, komparace, analýzy, syntézy, dedukce a abdukce. Při uplatňování uvedených metod byly jako zdroje využity relevantní právní předpisy, odborná literatura a judikatura.

V rámci rekodifikační komise nebylo sporu o tom, že nový trestní řád musí být postaven na základních zásadách, ať už budou výslovně uvedené v textu zákona, nebo budou z textu zákona dovozovány. Obojí řešení je v právních úpravách v Evropě zastoupeno. Výslovně uvedené základní zásady nemají např. v německém trestním řádu. Převažující

a v Čechách. In: HRUŠÁKOVÁ, M. – PROVAZNÍK, J. – VALDHANS, J. (eds.). *Dny práva 2017: zásady trestního práva hmotného i procesního a jejich uplatňování v praxi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2018, s. 54–70; FENYK, J. Několik poznámek k věcnému záměru zákona o trestním řízení soudním (trestního řádu) České republiky 2008. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Teoretické a praktické problémy dokazovania: pocta prof. JUDr. Vladimírovi Mathernovi, DrSc. k 80. narodeninám*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2008, s. 47–58; FENYK, J. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, V. – FRYŠTÁK, M. – PROVAZNÍK, J. (eds.). *Trestní právo (stále) v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2018, s. 117–134; FENYK, J. Zásada legality nebo oportunity v novém trestním řízení? In: DÁVID, R. – SEHNÁLEK, D. – VALDHANS, J. (eds.). *Dny práva 2010: 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity: sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2010, s. 31 a násl.; HERMANOVSKÝ, P. K pojetí základních zásad trestního řízení. *Stát a právo*. 1986, roč. 37, č. 23, s. 193 a násl.; HERMANOVSKÝ, P. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. *Československá kriminalistika*. 1985, roč. 18, č. 4, s. 356 a násl.; KANDOVÁ, K. Trestněprocesní zásady legality a oportunity ve světle trestních teorií. *Právník*. 2018, roč. 158, č. 7, s. 582–596; KRATOCHVÍL, V. Základní zásady trestního řízení / trestního práva procesního v česko-slovensko-evropském srovnání. In: ŠIMOVCĚK, I. (ed.). *Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 17–34; KRISTKOVÁ, A. K legalitě a oportunitě v českém trestním řízení. *Trestní právo*. 2014, roč. 19, č. 4, s. 4–13; GAZAREKOVÁ, L. Základné zásady trestného konania. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. 2007, tom. 25, s. 121–144; MULÁK, J. Zásada legality a oportunity v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, J. (ed.). *Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu*. Praha: Leges, 2016, s. 44–59; PROKEJNOVÁ, M. Zásady trestného konania upravené v čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobód. In: SMATANÁ, R. (ed.). *Úloha národného trestného práva v priestore Európskej únie a alternatívne riešenia trestných vecí*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 347–352; REPÍK, B. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. *Bulletin advokacie*. 1982, roč. 12, s. 125–154; RŮŽEK, A. Několik poznámek k zásadě presumpce nevinny. *Právník*. 1966, roč. 105, č. 5, s. 443–447; TÓTHOVÁ, M. – BALÍŠOVÁ, K. Význam základních zásad v trestnom konaní. In: HAMULÁK, O. (ed.). *Principy a zásady v právu – teorie a praxe*. Praha: Leges, 2010, s. 263–270; ZÁHORA, J. Zásada oportunity a jej uplatňovanie v prípravnom konaní. In: JELÍNEK, J. (ed.). *Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu*. Praha: Leges, 2016, s. 29–43.

je jejich alespoň částečná zákonná úprava (např. Maďarsko, Polsko, Rakousko, Slovensko, Slovinsko, Švýcarsko).

Pokud budou základní zásady v textu zákona výslovně uvedeny, vyvstává druhá otázka, mají-li být uvedeny koncentrovaně v úvodních ustanoveních, tak jak je známe ze současného trestního řádu (viz § 2), nebo se mají základní zásady určitým způsobem rozčlenit na ty, které se týkají celého trestního řízení, a na ty, které se eventuálně týkají nějaké jeho části. Např. je-li zásada vyhledávací zásadou, která se uplatňuje ve vyšší míře v přípravném řízení, byla by upravena v části týkající se přípravného řízení. Obdobně, zásady dokazování by se zase upravovaly v rámci právní úpravy dokazování. Konečně třetí otázkou je, zdali opakovat i ty základní zásady, které jsou upraveny na ústavněprávní úrovni. Typickým příkladem je zásada presumpce nevinny vyjádřená jak v Listině základních práv a svobod (čl. 40 odst. 2), tak v Úmluvě Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 6 odst. 2). Přitom v současném trestním řádu ji jen opakujeme, třeba s mírně odchylnou dikcí. Podstatnější pro trestní proces však jsou pravidla, která z této zásady dovozujeme (např. *in dubio pro reo*; ten, proti němuž se trestní řízení vede, není povinen dokazovat svou nevinu; zákaz nucení k sebeobviňování).

Ve srovnání se současným trestním řádem je při rekodifikaci vhodné a nutné si položit ještě jednu otázku, zdali doba nenazrála k formulaci nových zásad, které prozatím uvedeny v trestním řádu nebyly, eventuálně, zdali stávající zásady výraznějším způsobem (ne)modifikovat.

Za určitou slabinu návrhu též považuji, že nejsou zároveň předkládány (nebo alespoň v doprovodném materiálu nastíněny) změny, které by se měly promítnout do speciálních vedlejších zákonů. Konkrétně do zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, a zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Lze si klást otázku, jestli základní zásady budou ve vztahu k těmto zvláštním zákonům nějak modifikovány nebo nikoliv. V aplikační praxi i odborné literatuře⁴ zaznívají opakovaně hlasy po modifikaci zásady legality u trestního stíhání právnických osob i úvahy, nakolik připustit po vzoru americkém (*nolo contendere*), aby právnické osoby mohly, ač nedochází k přiznání viny, mít možnost se státním zástupcem uzavřít dohodu o zastavení trestního stíhání za současného uhrazení určité finanční částky.

2. POSTUP A VÝSLEDKY PROJEDNÁVÁNÍ ZÁKLADNÍCH ZÁSAD V REKODIFIKAČNÍ KOMISI

Rekodifikační komise⁵ si byla významu základních zásad vědoma a na svém jednání 10. července 2014 zřídila subkomisi,⁶ která se této problematice věnovala

⁴ Srov. např. příspěvky v publikaci: GRÍVNA, T. – ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice: pohled zpět i vpřed*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021.

⁵ Na zpracování návrhu nového trestního řádu se podílí široce personálně koncipovaná tzv. velká rekodifikační komise a užší pracovní skupina. Pracovní komise, kterou vedl nejprve prof. Šámal, později prof. Císařová a naposled dr. Říha, připravovala v součinnosti s legislativci z Ministerstva spravedlnosti text návrhu. Texty pak byly předloženy velké rekodifikační komisi k vyjádření.

⁶ Složení komise (v abecedním pořadí): Tomáš Grívna, Jiří Jelínek, Věra Kalvodová, Vladimír Král.

a připravila podkladový materiál pro jednání tzv. velké rekodifikační komise. Subkomise se sešla i za účasti některých dalších členů velké rekodifikační komise 4. 8. 2014. Ze zvažovaných variant byla jako optimální doporučena varianta výslovného uvedení základních zásad v textu zákona s tím, že v úvodních ustanoveních by byly jen obecné zásady s významem pro celý trestní proces a ostatní zásady by byly uvedeny v příslušné části trestního řádu v souvislosti s ustanoveními, pro která mají význam.⁷ Subkomise též v říjnu 2014 předložila návrh jejich znění do pracovní komise. Návrh byl po drobných modifikacích následně schválen tzv. velkou rekodifikační komisí dne 21. 11. 2014.

Mezi obecné zásady byly zařazeny zásada zákonnosti, zásada přiměřenosti a zdrženlivosti, zásada rychlosti řízení, zásada oficiality, zásada materiální pravdy, právo používat mateřský jazyk. V části o subjektech řízení měly být upraveny zásada zajištění práva na obhajobu a zásada zajištění práv poškozeného. K ustanovením o dokazování měly být přičleněny tyto zásady: volného hodnocení důkazů, pravidla vyplývající ze zásady presumpce nevinny.⁸ Mezi zásadami přípravného řízení měla být upravena zásada vyhledávací, k ustanovením o zahájení trestního stíhání zásada legality. K řízení před soudem by se vážala zásada veřejnosti, obžalovací, bezprostřednosti a ústnosti. Z uvedeného výčtu je zřejmé, že u zásady presumpce nevinny převážil názor, že postačí její formulace v Listině základních práv a svobod. Opuštěna měla být zásada spolupráce se zájmovým sdružením občanů. Zvažovalo se, že by nově byly formulovány zásada hospodárnosti (nepřijato); zajištění práva na spravedlivý proces (nepřijato s odůvodněním, že postačí její vymezení v Úmluvě Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod); *ne bis in idem* (mělo být upraveno v podobě doplnění důvodů nepřijatelnosti trestního stíhání); kontradiktornosti a rovnosti stran (přijato jako nová zásada do části upravující subjekty trestního řízení);⁹ zákaz *reformatio in peius* (nepřijato s odůvodněním, že vymezení je obtížné s ohledem na rozdílný rozsah u jednotlivých opravných prostředků); zásada, že nikdo nesmí být odsouzen výlučně či v určující míře na základě důkazu, k němuž neměl možnost se vyjádřit, či na základě výpovědi svědka, kterého neměl možnost vyslechnout (přijato s tím, že bude uvedena v rámci zásad dokazování).¹⁰

Po podrobné diskusi bylo též podpořeno stanovisko, že vůdčí zásadou je zásada materiální pravdy, kterou je však třeba modifikovat s ohledem na posílení procesní

⁷ V té době autor přispěvkem prezentoval některé závěry komise na odborných konferencích. K tomu srov. Základní zásady připravované rekodifikace trestního řízení z komparativního pohledu. In: ROMŽA, S. – FERENCÍKOVÁ, S. – MICHALOV, L. (eds.). *Principy a zásady v trestnom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciách, 2014, s. 59–66.

⁸ Konkrétně se z přijaté formulace podávalo, že „*ten, proti němuž se trestní řízení vede, není povinen dokazovat svoji nevinu. Jsou-li po provedení a zhodnocení všech důkazů pochybnosti o jakékoli důležité skutečnosti z hlediska viny, uložení trestněprávní sankce a náhrady škody je nutno rozhodnout ve prospěch obviněného, nestanoví-li zákon jinak.*“

⁹ Zásada kontradiktornosti a rovnosti stran byla přijata ve znění, podle něhož „*strany trestního řízení mají v řízení před soudem rovné postavení. Při dokazování v řízení před soudem mají strany právo provádět důkazy za stejných podmínek. Důkaz provádí ta strana, která důkaz navrhla. Navrhli-li provedení důkazu strany shodně, rozhodne předseda senátu o tom, která z nich důkaz provede. V případě provedení důkazu soudem, mají strany právo vyjádřit se k provedenému důkazu. Spočívá-li provedení důkazu ve výslechu svědka nebo znalce, musí být stranám umožněno klást otázky za stejných podmínek.*“

¹⁰ Podle formulace, v níž byla tato zásada přijata „*obviněný nesmí být odsouzen výlučně či v převažující míře na základě důkazu, k němuž neměl možnost se sám nebo prostřednictvím obhájce vyjádřit a, jde-li o výpověď svědka, klást mu otázky.*“

odpovědnosti státního zástupce za dokazování v hlavním líčení. Proto formulace této zásady obsahovala dovětek „*nestanoví-li zákon jinak*“.¹¹ Na něj mělo navazovat ustanovení o dokazování, které na jednu stranu stanovilo povinnost státního zástupce dokazovat vinu obžalovaného, a na druhou stranu limitovalo soud v tom směru, aby se nestal jeho pomocníkem.¹² Má-li totiž soud finální odpovědnost za zjištění skutkového stavu, je i v případě pasivity některé ze stran trestního řízení nucen svou aktivitou pasivní přístup této strany překonat. Nebezpečí tedy tkví v tom, že v případě pasivního žalobce se do jeho role natolik vžije, že ztratí schopnost nestranného posouzení věci. Po změnách ve vedení pracovní skupiny došlo i ke změnám oproti původně schválenému textu.¹³ Na některé důsledky změn bude poukázáno v následujícím textu.

3. KE ZPRACOVÁNÍ ZÁKLADNÍCH ZÁSAD V PŘEDLOŽENÉM NÁVRHU TEXTU TRESTNÍHO ŘÁDU Z HLEDISKA JEJICH SYSTEMATIKY A OZNAČENÍ

Předložené paragrafové znění trestního řádu se od výše prezentované koncepce základních zásad v několika směrech odchýlilo. Již samotná systematika zásad byla narušena. V úvodních ustanoveních navrhovaného trestního řádu najdeme v Hlavě I („Společná ustanovení“) Díl 1 nazvaný „Obecné zásady“. Vráceno bylo znění zásady presumpcce nevinu včetně procesních pravidel, která mají význam pro dokazování. Lze pochopit argumentaci, že význam této zásady je natolik klíčový, že je třeba její znění zopakovat z Listiny základních práv a svobod. Ostatně zahraniční úpravy činí obdobně a znění presumpcce nevinu taktéž v trestním řádu uvádí. Problém je však jinde. Zásada presumpcce nevinu má totiž nejen dopad na pravidla dokazování (a tam by měla být uvedena), ale též v dalších směrech. Zmínit lze především limitovanou možnost ukládat takové osobě omezení základních práv a svobod, ale také např. to, jakým způsobem má být veřejnost informována o trestním řízení vedeném proti této osobě. Obdobná omezení pro označování takové osoby jako vinné platí i pro orgány činné v trestním řízení (srov. např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Mucha proti Slovensku, stížnost č. 63703/19). Souhrnně řečeno, v navrhovaném § 2 je uvedeno znění presumpcce nevinu, ale jen částečně její dopad, a to jen v oblasti dokazování. Podle mého názoru je možné, aby byla presumpcce nevinu v trestním řádu zopakována. Její dopad by však měl být upraven v dalších ustanoveních trestního řádu. Návrhu lze vyčítat, že jsou vybrány jen některé dílčí aspekty této zásady a ty uváděny přímo u jejího znění, zatímco

¹¹ Celé znění předmětné právní normy bylo následující: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak.*“

¹² Z tohoto ustanovení se podávalo, že „*soud je povinen doplnit dokazování okolností, které svědčí ve prospěch obžalovaného, nebyly-li příslušné důkazy provedeny obžalovaným nebo jeho obhájcem, nebo obžalovaný není zastoupen obhájcem a soud má závažné pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě provést důkazy, a neprovedení důkazu by vedlo k vydání zjevně nespravedlivého rozhodnutí.*“

¹³ Kdo a jakým způsobem dosáhl změny, není autorovi příspěvku známo, resp. se informaci dozvěděl pouze ústní formou. Odpovídající zápis z jednání pracovní komise však k dispozici nemá.

jiné její aspekty tam zmíněné nejsou. Případně lze připustit, že se předkladatel pokusí v souvislosti s touto zásadou uvést na jednom místě všechny její aspekty, nejen v oblasti dokazování. Ještě z hlediska systematiky není zřejmé, proč některé zásady, které nemají charakter obecných zásad, neboť se vztahují jen k určitému stadiu trestního řízení, uváděny mezi obecnými zásadami jsou (zásada vyhledávací, zásada kontradiktornosti řízení¹⁴), a jiné nikoliv (zásada zajištění práva na obhajobu). Nesystematičnost se projevuje i v zásadách dokazování, z nichž některé jsou upraveny mezi obecnými zásadami (část první, hlava I, Díl 1), jiné v dokazování (část první, hlava IV, Díl 1) či v řízení před soudem (část čtvrtá, hlava I).

Druhým námětem k zamyšlení je označování zásad. Některé zásady mají své vymezení a postavení jako zásada (viz název Dílu 1), jiné ani označení jako zásada nemají, ačkoliv se nepochybně o zásadu jedná. Příkladem je zásada legality, která je upravena v § x2, označena však takto není. Ještě vyšší míry devalvace se dočkala zásada zajištění práva na obhajobu, která nejenže není jako zásada označena, ale navíc se „skrývá“ v § 52 (c28) odst. 5. Obdobně platí i pro zásadu zajištění práv poškozeného, kterou nalezneme v § 68 (c45) odst. 4. Přitom pojem zásady, jak zní i marginální rubrika pro Díl 1, není jejich taxativním výčtem. Pojem zásady se objevuje i na jiných místech trestního řádu (např. v § e0 jsou uvedeny zásady dokazování, v § y0 jsou uvedeny zásady ústnosti a bezprostřednosti). Obávám se, aby nevznikaly zbytečné interpretační a aplikační problémy spojené právě s označováním některých zásad jako „superzásad“ (uvedených v Díle 1) a těch, které nemají toto označení, jako „obyčejných“ zákonných ustanovení. Mám za to, že by se předkladatelé měli nad systematikou a označením základních zásad ještě zamyslet.

4. K ZÁSADĚ LEGALITY

I nadále má být vůdčí zásadou zásada legality vyjádřená v § x2 (povinnost stíhat všechny trestné činy) takto: „*Státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud trestněprocesní zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.*“ Znění je tak v podstatě shodné se současným zněním § 2 odst. 3 tr. řádu. Oproti současnému znění trestního řádu se však podstatně rozšiřuje okruh výjimek ve prospěch zásady oportunity,¹⁵ zejména v § x25 odst. 2 návrhu. Z nich vybírám dva fakultativní důvody zastavení trestního stíhání.

¹⁴ K problematice kontradiktornosti srov. GALOVCOVÁ, I. Uplatnenie zásady kontradiktornosti při dokazovaní v trestnom konaní. In: JELÍNEK, J. a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018, s. 128–138; MULÁK, J. Zásada kontradiktornosti v trestním řízení – evropské souvislosti a česká reflexe. *Bulletin advokacie*. 2019, roč. 49, č. 3, s. 33 a násl.; PELC, V. Kontradiktornost – realita nebo chiméra českého trestního procesu? In: JELÍNEK, J. a kol. *Ochrana základních práv a svobod v trestním řízení*. Praha: Leges, 2020, s. 46–56.

¹⁵ K současnému stavu i podrobnější kritice návrhu srov. GRÍVNA, T. – DVOŘÁK, M. Důvody fakultativního zastavení trestního stíhání ve světle základních zásad trestního řízení. In: ČENTĚŠ, J. – KURILOVSKÁ, L. (eds.). *Efektivnost' přípravného konania – súčasny stav a výzvy pro futuro*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2022, s. 148–168.

Prvním z nich je možnost státního zástupce rozhodnout o zastavení trestního stíhání, pokud shromážděné důkazy nejsou dostatečným podkladem pro úspěšné zastupování obžaloby v řízení před soudem. Mám za to, že v případě diskrece státního zástupce je žádoucí, co možná nejpřesněji definovat hranice limitující takovou diskreci v zájmu zachování právní jistoty z hlediska předvídatelnosti rozhodování orgánů činných v trestním řízení. Ustanovení však žádná bližší kritéria, podle nichž by se měl státní zástupce rozhodovat, kdy obžalobu podá, a kdy nikoliv, neobsahuje a lze se obávat arbitrárnosti rozhodnutí, která implikuje nerovnost před zákonem. Poté, co státní zástupce dojde k závěru, že shromážděné důkazy nejsou dostatečným podkladem pro úspěšné zastupování obžaloby, má neomezenou diskreci, zda trestní stíhání zastaví nebo obžalobu podá. V typově obdobných věcech se může stání zástupce rozhodnout diametrálně odlišně. Bude v jeho rozhodnutí hrát roli konkrétní závažnost činu, rozsah spisu, politické přesvědčení, momentální psychické rozpoložení? Na rozdíl od stávajících důvodů pro fakultativní zastavení trestního stíhání však obviněný nebyl ani potrestán (popř. je jeho postih očekáván), ani z jeho chování po činu není zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo. Domnívám se, že pokud shromážděné důkazy nejsou dostatečným podkladem pro úspěšné zastupování obžaloby v soudním řízení, měl by státní zástupce obligatorně trestní stíhání zastavit (doplněním do § x25 odst. 1 návrhu, resp. úpravou znění).

Druhým důvodem je možnost zastavit trestní stíhání, pokud na dalším trestním stíhání není veřejný zájem, zejména je-li trest, k němuž může trestní stíhání vést, zcela bez významu vedle trestu, který byl obviněnému pro jiný čin již uložen nebo který jej podle očekávání postihne, bylo-li o skutku obviněného již rozhodnuto jiným orgánem a toto rozhodnutí lze považovat za dostačující a dále dle § x25 odst. 2 body 1–5 osnovy. Už jen uvedení patrně demonstrativního výčtu důvodů pro fakultativní zastavení trestního stíhání (slovo „zejména“) budí obavy, že jediným kritériem posouzení je veřejný zájem na (ne)stíhání. To je ovšem již příklad čisté oportunity. Vynikne to zvláště při srovnání s § 172 odst. 2 současného trestního řádu, ve kterém jsou důvody fakultativního zastavení trestního stíhání stanoveny taxativně a žádné slovo „zejména“ vyjmenované důvody neuvádí. Jedním z demonstrativně uvedených důvodů fakultativního zastavení trestního stíhání je v odst. 2 písm. b) pod bodem 4 uvedeno: *„jsou-li náklady spojené s dalším vedením trestního stíhání nebo předpokládaná doba jeho dalšího trvání neúměrné významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán“*. Takto široce formulovaná možnost je výrazným odklonem od zásady legality. Uvedená diskreční oprávnění ve svém souhrnu přibližují systém spíše zásadě oportunity, když klíčové je fakticky jen posouzení veřejného zájmu na dalším trestním stíhání.

V souvislosti s rozšířením diskrečních oprávnění státního zástupce je žádoucí i určitá forma její kontroly. Návrh obsahuje ustanovení § x28, podle kterého je soudce pro přípravné řízení oprávněn *„do 1 měsíce od podání žádosti poškozeného rušit nezákonné usnesení státního zástupce o odložení věci nebo zastavení trestního stíhání v řízení o trestném činu, kterým byla nebo měla být způsobena smrt, a o trestném činu mučení a jiné nelidské a kruté zacházení (§ 149 trestního zákoníku) a nezákonné nebo*

*nedůvodné rozhodnutí státního zástupce o odložení věci podle § x12 odst. 4¹⁶ nebo o zastavení trestního stíhání podle § x25 odst. 2“ (srov. výše). Navrhovatel si tak z různých způsobů kontroly (jinou alternativu představuje např. subsidiární žaloba)¹⁷ vybral německý model, označovaný jako řízení o vynucení veřejné žaloby (*Klageerzwingungsverfahren*), který bývá kritizován za diskutabilní zásah do zásady obžalovací, neboť v konečném důsledku je to soud, který donutí státního zástupce proti jeho vůli podat obžalobu.¹⁸ Uvedený způsob kontroly je v návrhu ještě kombinován s legislativním zakotvením práva na účinné vyšetřování,¹⁹ byť je okruh trestných činů patrně užší, než je v současné době vykládán rozsah práva na účinné vyšetřování. Drobnou poznámku lze přičinit k textaci ustanovení. Slovní spojení „je oprávněn“ nemusí nutně znamenat, že je povinen rozhodnutí zrušit. Přitom však v textu návrhu zákona nenalezneme žádné bližší podmínky pro eventuální diskreci, pokud by ji navrhovatel zamýšlel, nemá-li jít o svévolné rozhodnutí. Lépe by proto bylo ustanovení přeformulovat tak, že nezákonné rozhodnutí „zruší“.*

5. K ZÁSADĚ MATERIÁLNÍ PRAVDY

Vůdčí zásadou má i nadále zůstat zásada materiální pravdy. Podle návrhu (§ 4) tak „*orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v trestněprocesním zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí“*. Citované ustanovení je třeba doplnit jednak o úpravu v navrhovaném § 7, podle něhož je soud „*povinen doplnit dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí“*, a jednak o úpravu v § e0, který stanoví, že „*doznání obviněného nezabývá orgány činné v trestním řízení povinnosti v rozsahu vyžadovaném zákonem zjistit všechny rozhodné skutečnosti“*.

Může být diskutabilní, nakolik je zásada materiální pravdy uplatňována u konsensuálních způsobů vyřízení věci, především u dohody o vině a trestu, institutu přejetému z jiného právního systému. Návrh samotný jistě pojistky ve směru zachování zásady materiální pravdy obsahuje. U dohody o vině a trestu je možné zmínit § f1 odst. 1, vztahující se k přípravnému řízení (podle něho může státní zástupce zahájit jednání o dohodě o vině a trestu na návrh obviněného nebo i bez takového návrhu v případě, že „*výsledky vyšetřování dostatečně prokazují závěr, že se skutek stal, že tento skutek je trestným činem a že jej spáchal obviněný. Neshledá-li státní zástupce návrh obviněného*

¹⁶ Státní zástupce může věc před zahájením trestního stíhání usnesením odložit, pokud je dán některý z důvodů uvedených v § x25 odst. 2.

¹⁷ Srov. GRÍVNA, T. – GRÍVNOVÁ, P. Prostředky kontroly dodržování zásady legality v trestním řízení. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Rekodifikácia trestného práva: doterajšie poznatky a skúsenosti: zborník príspevkov z celoštátneho seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 21. apríla 2008*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola, 2008, s. 138–145.

¹⁸ Srov. GRÍVNA, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005.

¹⁹ Srov. např. GRÍVNA, T. – ŠIMÁNOVÁ, H. Právo poškozeného na účinné vyšetřování. In: GRÍVNA, T. – ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Přípravné řízení dnes a zítra*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 100–122.

důvodným, vyrozumí o svém stanovisku obviněného, a má-li obviněný obhájce, též jeho“, nebo § 6 odst. 2, vztahující se k soudní fázi řízení (z něho se podává, že „soud dohodu o vině a trestu neschválí, je-li nesprávná z hlediska souladu se skutkovým stavem vyplývajícím z trestního spisu nebo nepřiměřená z hlediska druhu a výše navrženého trestu, případně ochranného opatření, nebo nesprávná z hlediska rozsahu a způsobu uspokojení majetkového nároku poškozeného, anebo zjistí-li, že došlo k závažnému porušení práv obviněného při sjednávání dohody o vině a trestu. Soud neschválí dohodu o vině a trestu také v případě, že v řízení před soudem vyjde najevo, že státní zástupce nebo obviněný nesouhlasí s jejím schválením. V takovém případě věc vrátí usnesením do přípravného řízení. Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.“). Zůstává otázkou, nakolik budou zákonné pojistky stačit. Již současný trestní řád obsahuje obdobná ustanovení v § 175a odst. 1 a § 314r odst. 2. Obávám se, že budou soudy postupovat pragmaticky. Vedou mě k tomu zkušenosti s vydáváním trestních příkazů (§ 314e), u něhož právní úprava obsahuje také pojistku ve směru dodržování zásady materiální pravdy. Podle § 314e odst. 1 samosoudce může bez projednání věci v hlavním líčení vydat trestní příkaz, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, a to i v řízení konaném po zkráceném přípravném řízení. Soudní praxe však mnohdy vydává trestní příkazy bez podrobné znalosti spisu a čekají, nakolik se trestní příkaz tzv. uchytí. Dalšími výjimkami ve prospěch zásady formální pravdy jsou instituty jako nesporné skutečnosti nebo prohlášení viny, byť i tam zmiňované pojistky ve prospěch zásady materiální pravdy nalézáme (viz § y28 odst. 1, § y27 odst. 4). Plného (bezvýjimečného) uplatnění nalezne zásada materiální pravdy jen tam, kde se obviněný k činu nedoznává a svou vinu popírá.

Diskutabilní je souladnost nové možnosti soudu zamítnout návrh na doplnění dokazování se zásadou materiální pravdy. Ustanovení § y7a ve spojení s § y28d zavádí něco, co bychom mohli označit jako koncentraci důkazu. Podle § y28d může soud návrh na doplnění dokazování zamítnout i v případě, že obviněný, zúčastněná osoba nebo poškozený navrhuje provést důkazní prostředek, o kterém věděli již v době doručení výzvy podle § y7a, ale bez vážného důvodu jeho provedení tehdy nenavrhl. Výzvu k návrhům na provedení dalších důkazních prostředků v hlavním líčení podle § y7a zasílá předseda senátu spolu s obžalobou. Výzva obsahuje upozornění, že „návrh na provedení důkazního prostředku, o kterém strana věděla již v době doručení této výzvy, ale bez vážného důvodu jej nenavrhl, může být soudem zamítnut“. Z textu navrhovaného ustanovení zcela zřetelně plyne, že nejde o pouhý apel na strany trestního řízení,²⁰ jak se někdy v diskusích uvádělo, ale o pravomoc soudu důkazní návrh zamítnout. Za povšimnutí stojí, že se koncentrace důkazních návrhů váže na začátek trestního stíhání před soudem, což je velmi raná fáze, kdy ještě nedošlo k žádnému dokazování v řízení

²⁰ K tomu srov. znění důvodové zprávy k návrhu, kde je poukazováno na zahraniční právní úpravy, které obsahují obdobná ustanovení. Srovnávat lze však jen srovnatelné. Znění předestíraných vybraných ustanovení cizozemských kodexů ukazují, že mnohdy jde spíše o apel (viz např. úprava rakouská, která neobsahuje žádnou sankci, nebo švýcarská, která pozdní návrhy sankcionuje možností uplatnit úhradou nákladu či škody spojených s pozdním oznámením, nikoliv zamítnutím návrhu). Pokud jsou obsaženy citace estonské či chorvatské právní úpravy, chybí informace o charakteru procesu (zda má adversární či inkvizitní charakter) a na jakých základních zásadách je jejich trestní proces založen. Tak např. estonský trestní řád se hned v obecných ustanoveních hlásí k adversárnímu charakteru trestního řízení (§ 14).

před soudem. Srovnáme-li navrhovanou a současnou úpravu, pak podle současné právní úpravy může soud v závěru hlavního líčení rozhodnout usnesením, že se další důkazy provádět nebudou (§ 216 odst. 1). K otázce, kdy soud může neakceptovat důkazní návrhy, již existuje poměrně bohatá judikatura Ústavního soudu (srov. např. nálezy sp. zn. I. ÚS 733/2001 ze dne 24. 2. 2004, který shrnuje důvody pro zamítnutí navrhovaných důkazů, jakož i nálezy na toto rozhodnutí navazující). Není tak zřejmé, proč zavádět koncentraci důkazních návrhů v řízení před soudem I. stupně. Je třeba mít též na paměti, že nevhodně uchopená koncentrace důkazních návrhů nejenže může ohrozit zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, ale je též výrazným omezením pro uplatnění obhajoby.

6. ZÁVĚREM

Předložený návrh nového trestního řádu je záslužným počinem. Kladně lze hodnotit jeho systematické uspořádání jako celku. Takto významný kodex by měl být vybudován na pevných základech, které představují základní zásady trestního řízení. Přikláním se k většinovému názoru, že tyto zásady mají být v textu zákona výslovně vyjádřeny. Návrh se o to pokouší způsobem, který se odchýlil od projednání této problematiky v tzv. velké rekodifikační komisi. Zpracování základních zásad lze vyčítat nejen jejich systematicku, ale i jejich označení. U některých základních zásad lze mít určité pochybnosti, zdali navrhovaný zákonný text jim odpovídá. Příkladem je zásada legality, která má množství výjimek v § 25 odst. 2 návrhu, nadto formulovaných tak široce, že se do návrhu fakticky vkrádá výrazným způsobem spíše zásada opačná (tj. zásada oportunity), přičemž si lze klást otázku, zdali jsou diskreční oprávnění státního zástupce dostatečně podrobena kontrolním mechanismům mimo soustavu státního zastupitelství. Obdobně lze diskutovat o zárukách důsledného dodržování zásady materiální pravdy, především u konsensuálních způsobů vyřízení trestních věcí. Některé nové instituty do určité míry oslabují tuto zásadu, kontroverzní je např. pokus o zavedení koncentrace důkazních návrhů. Mám za to, že ač dílo jako celek je úctyhodné, přetrvávají stále některé pochybnosti o vhodnosti některých nových či modifikací stávajících institutů.

prof. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
grivna@prf.cuni.cz
ORCID: 0000-0001-5650-293X